

SERGIU BĂLȚĂTESCU

**Fericirea în contextul social al
tranziției postcomuniste din România**

Referenți științifici:
prof. univ. Floare Chișea
prof. univ. Ioan Mărginean

© Sergiu Bălțătescu

Editura EIKON
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel 0364-117252; 0728-084801; 0728-084802
e-mail: edituraeikon@yahoo.com
Difuzare: tel/fax 0364-117246; 0728-084803
e-mail: eikondifuzare@yahoo.com
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice din România (CNCS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BĂLȚĂTESCU, SERGIU

Fericirea în contextul social al tranziției postcomuniste din România / Sergiu Bălțătescu ; cu o pref. de Cătălin Zamfir ; referenți științifici: prof. univ. dr. Floare Chișea, prof. univ. dr. Ioan Mărginean. - Ed. a 2-a, rev. și adăugită. - Cluj-Napoca : Eikon, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-711-210-8

- I. Zamfir, Cătălin (pref.)
- II. Chișea, Floare (ref. șt.)
- III. Mărginean, Ioan (ref. șt.)

303:330.59(498)"1989/..."

Editori: Valentin AJDER
Vasile George DÂNCU

Copertă și tehnoredactare: Ioachim GHERMAN

SERGIU BĂLȚĂTESCU

**Fericirea în contextul social al
tranziției postcomuniste din România**

Ediția a doua, revizuită și adăugită

**Prefață de
Cătălin Zamfir**

E I K O N

Cluj-Napoca, 2014

Cuprins

PREFAȚĂ de CĂTĂLIN ZAMFIR	7
NOTĂ LA EDIȚIA A DOUA	13
INTRODUCERE LA PRIMA EDIȚIE	15
1. CONSTRUCȚIA SOCIO-ISTORICĂ A CONCEPTULUI DE FERICIRE	21
1.1. ANTICII	21
1.2. MODERNII	28
1.3. CONTEMPORANII: CALITATEA VIEȚII.....	36
1.4. CONCLUZII ȘI LIMITĂRI.....	41
2. CONCEPTUL DE BUNĂSTARE SUBIECTIVĂ.....	43
2.1. DEFINIȚII	43
2.2. CONCEPTE PROXIME	46
2.3. STRUCTURA BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	57
2.4. MODELE ALE EVALUĂRII BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	66
2.5. DOMENIILE BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE.....	69
2.6. STABILITATEA BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	71
2.7. BUNĂSTAREA SUBIECTIVĂ CA INDICATOR SOCIAL.....	75
2.8. CONCLUZII	77
3. METODOLOGIA CERCETĂRII BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	79
3.1. STRATEGII DE CERCETARE A BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	79
3.2. SCALE DE MĂSURARE	91
3.3. COMPATIBILIZAREA DIFERITELOR MĂSURI	95
3.4. ERORI ÎN MĂSURAREA BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	105
3.5. CONCLUZII	106
4. FACTORI SOCIALI DETERMINANȚI AI BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	109
4.1. POZIȚIA INDIVIDULUI ÎN SOCIETATE	111
4.2. RELAȚIILE SOCIALE	126
4.3. CONTEXTUL SOCIAL.....	129
4.4. VALORI	153
4.5. SINTEZA REZULTATELOR ȘI CONCLUZII	159

5. TEORII EXPLICATIVE ALE VARIAȚIEI BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE.....	165
5.1. SCHIȚĂ A PRINCIPALELOR CLASE DE TEORII	166
5.2. CĂTRE O TEORIE SOCIOLOGICĂ A BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	178
6. BUNĂSTAREA SUBIECTIVĂ ÎN TRANZIȚIA POSTCOMUNISTĂ	191
6.1. EVOLUȚIA COMPARATIVĂ A BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE ÎN EUROPA POSTCOMUNISTĂ.....	191
6.2. CALITATEA VIEȚII ÎN ROMÂNIA ÎNAINTE ȘI DUPĂ SCHIMBAREA DE SISTEM	208
6.3. CONCLUZII ȘI LIMITĂRI.....	222
7. ASPECTE METODOLOGICE ALE ANALIZEI BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE ÎN TRANZIȚIA ROMÂNEASCĂ.....	225
7.1. SURSE DE DATE NAȚIONALE FOLOSITE ÎN CERCETAREA BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE ÎN ROMÂNIA	225
7.2. ANALIZA SEPARATĂ A SERIILOR DE DATE.	230
7.3. ANALIZĂ COMPARATIVĂ A SATISFAȚIEI CU VIAȚA ÎN ROMÂNIA.....	235
7.4. STABILITATEA BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE	253
7.5. CONCLUZII ȘI LIMITĂRI.....	258
8. BUNĂSTAREA SUBIECTIVĂ ÎN ROMÂNIA 1990-2014. NIVELURI, STRUCTURI ȘI DETERMINANȚI	261
8.1. BUNĂSTAREA SUBIECTIVĂ ȘI POZIȚIA ÎN SOCIETATE	261
8.2. RELAȚIILE SOCIALE	281
8.3. CONTEXTUL SOCIAL.....	286
8.4. VALORI	304
8.5. RELAȚIA DINTRE BUNĂSTAREA SUBIECTIVĂ ȘI VARIABILELE DE SATISFAȚIE SECTORIALĂ	309
8.6. CONCLUZII ȘI LIMITĂRI.....	319
9. SINTEZA REZULTATELOR ȘI CONCLUZII	325
LISTA DE PRESCURTĂRI	329
BIBLIOGRAFIE	330

Prefață

A spune despre o carte că este cea mai bună produsă într-un an sau în 20 de ani este imposibil. O comisie poate alege o carte, dar o altă comisie ar putea alege alta. Dar a spune că o carte este printre cele 5–6 cele mai bune cărți este posibil și se poate stabili un consens. Pot spune cu certitudine: cartea lui Sergiu Bălțătescu este una dintre cele mai bune cărți apărute în ultimul timp.

Câteva argumente pentru care cred că este o carte de excepție:

- **Este o carte completă.** Sergiu Bălțătescu are ambiția să realizeze o sinteză completă a literaturii naționale și mondiale asupra fericirii/satisfacției față de viață sau, cum preferă autorul, *bunăstării subiective*. Din acest punct de vedere, cine va dori să intre în domeniul abordat trebuie să citească cu maximă atenție cartea. Este un efort imens de identificare a tot ce s-a scris în domeniu. Cu greu se pot găsi lucruri semnificative omise. Nu este o simplă inventariere, ci o sistematizare convingătoare a diversității literaturii, după o schemă teoretică originală.

- **Este o carte deschisă.** Este înalt problematizatoare. Sunt lucrări față de care, după lectură, ai sentimentul că altceva nu mai ai tu ca cititor ce să mai faci. Citind această carte, înțelegi că este mult de făcut în continuare.

- **Este o carte înalt personalizată.** Sergiu Bălțătescu este el însuși în fiecare propoziție. Este mereu punctul lui de vedere, este el care expune și reflectează asupra problemelor. Este un mod de a-ți asuma răspunderea asupra a ceea ce scrii. Nu este un stil impersonal care creează falsa impresie că „asta e știința”. De fapt orice text este textul autorului. Cred că opțiunea pentru un asemenea stil este foarte corectă și îndeamnă la un stil mai transparent și mai responsabil. Nu este cursul gândirii altora, ci mereu cursul gândirii lui Sergiu Bălțătescu, care reconstruiește el însuși tematica expusă.

- **Să mai adaug logica strânsă a analizei.** Textul este foarte concentrat. Uneori este chiar prea concentrat. Cititorul are senzația de amețală în urmărirea analizelor.

- **Un merit special: utilizarea datelor.** Sunt folosite extrem de multe date empirice. Multe lucrări plictisesc prin date empirice care nu spun mare lucru. Sergiu Bălțătescu are talentul de a face datele empirice să *vorbească*, să spună lucruri interesante. Nu sunt date puse inutil sau în exces. În orice caz, instrumentul statistic este utilizat cu eleganță și cu un control desăvârșit. Nu este numai o trecere în revistă completă a bibliografiei, dar și căutarea cu mîgală a tuturor datelor disponibile și utilizarea lor. De cele mai multe ori, autorii sunt prizonierii datelor pe care le-au produs ei înșiși, ignorând datele

produse de alții. Sergiu Bălțătescu este și el producător de date interesante, dar utilizează și datele produse de alții.

Sociologul, după ce a făcut publice datele empirice pe care le-a produs cu multă trudă, experimentează adesea un sentiment de inutilitate. În calitate de producător de date empirice despre calitatea vieții, eu însumi am un sentiment de recunoștință pentru efortul făcut de Sergiu Bălțătescu. Datele produse și prezentate de el sunt pline de utilitate științifică.

Cartea oferă analize comparative de un interes special. În ultimele decenii s-au făcut destul de multe cercetări comparative, dar destul de limitate ca obiectiv și amploare. În ultimul timp, mai ales în contextul Uniunii Europene, se deschide o nouă direcție de culegere internațională a datelor și de analiză a lor. Ultimele lucrări contribuie mai mult la conștientizarea complexității nebanuite a programului. Cartea lui Sergiu Bălțătescu este una de pionierat aici.

Nu numai ideile sunt menite să se cumuleze cu alte idei, dar și datele empirice au rațiunea de a se cumula cu alte date ale colegilor. Cel mai adesea acest lucru însă nu se întâmplă. Citind cartea lui Sergiu Bălțătescu nu mai ai sentimentul de singurătate și inutilitate. Datele culese de mulți cercetători din România și din alte țări sunt utilizate cu inteligență într-o construcție teoretico-empirică complexă. Nu pot să nu fiu încântat de remarca lui Sergiu Bălțătescu: România reprezintă, sociologic, un laborator, unic în lume, de date despre calitatea subiectivă a vieții. Studiul realizat în 1979 este unic ca amploare. Apoi seria de date produse de ICCV din 1990 până în 2010 oferă o sursă unică de date și Sergiu Bălțătescu le utilizează cu multă atenție. Este pusă în valoare baza de date produsă de ICCV, unice în lume, care oferă informații despre efectul subiectiv al schimbărilor rapide și dramatice ale tranziției.

Despre o carte plată spui lucruri anoste. Nu te stimulează în niciun fel să gândești tu însuși. Cartea lui Sergiu Bălțătescu provoacă. Și simt nevoia să intru în dialog. Aici mă opresc numai la două teme.

Despre concept. Definierea „obiectului” analizei este esențială. În momentul actual, literatura este departe de a dezvolta o abordare articulată a acestei teme. Există o serie de concepte învecinate, insuficient delimitate cu claritate: *bunăstare subiectivă*, *satisfacție față de viață*, *fericire*, *calitatea vieții*, *calitatea percepută a vieții*. Sergiu Bălțătescu face o opțiune: pune în centrul teoriei sale conceptul de „bunăstare subiectivă”. Cred că opțiunea este corectă. Conceptul se referă la o *stare* reală. Bunăstarea subiectivă este o stare a persoanei și deci un obiect legitim al psihologiei. Totodată, ea este o stare a colectivităților, o stare socială, obiect legitim al sociologiei în calitatea sa de fapt social care poate fi descris statistic prin indicatori de satisfacție. Aici este o ambiguitate în analiză. Conceptul de „bunăstare subiectivă” a unei persoane/colectivități este unul strict **descriptiv**. Măsurarea ei captează informații despre un fapt real: cât de satisfăcut este un subiect de viața sa

sau de un component al vieții sale. Procesul de producere de către subiecți a satisfacției lor este **evaluativ**: raportându-se la standardele/valorile/așteptările sale, subiectul se simte satisfăcut sau nesatisfăcut cu viața sa sau cu un component al acesteia. Procesul de producere a satisfacției ca stare reală este un proces evaluator, iar informația culeasă de cercetător despre starea de satisfacție a subiecților este o descriere.

O problemă este utilizarea, oarecum ca sinonime, a termenilor de *satisfacție/bunăstare subiectivă și fericire*. În psihologia umanistă, termenii se referă la stări diferite. Satisfacția/insatisfacția este o stare continuă, cu grade diferite: cineva este mai mult sau mai puțin satisfăcut de viața sa. Starea de fericire/nefericire este o stare distinctă: o trăire de vârf („peak”). Fericiți sau nefericiți nu suntem continuu, ci doar în anumite momente. Ea nu comportă grade: nu putem fi mai mult sau mai puțin fericiți, ci atunci când suntem, experimentăm o stare psihologică cu intensitate maximă. Cred că distincția dintre satisfacție și fericire este intuitiv necesară. Opțiunea termenilor ca similari este spectaculoasă, de înțeles, dar în analize cred că distincția trebuie făcută cu claritate. Indicatorii sociologici de satisfacție față de viață, nu sunt indicatori de fericire. După câte știu, au fost unele încercări de a operaționaliza și fericirea, cu indicatori empirici distincți. Mă gândesc că s-ar putea întreprinde o analiză empirică cu scop teoretic/ metodologic care ar putea decide dacă și în ce măsură satisfacția și fericirea sunt stări diferite. Totodată s-ar dezvolta și o metodologie de măsură a fericirii.

Conceptul de calitate percepută a vieții. Sergiu Bălțătescu optează pentru *bunăstare subiectivă*, fără a intra în discuția dacă cele două stări sunt sau nu diferite. Și în cuplul *bunăstare subiectivă/calitate percepută a vieții* opțiunea pentru primul concept cred că este justificată. Dar citind cartea, simt necesar să examinez cu mai multă atenție diferența dintre cele două concepte. De aceea decid ca această problemă să o examinez într-un studiu separat.

Modelul explicativ al bunăstării subiective. O parte substanțială a cărții este dedicată identificării factorilor determinanți ai satisfacției cu viața. Sergiu Bălțătescu încearcă să identifice un *model empiric explicativ*. Acumulând enorm de multe relații empirice, analiza se apropie de realizarea acestui obiectiv. În acest punct sunt sugerate trei „lipsuri” care vor trebui să fie umplute prin cercetări ulterioare. Primul: „găsirea de măsuri apropiate pentru variabilele lipsă”. O concluzie importantă, pentru că în proiectarea viitoarelor cercetări empirice găsim aici unele sugestii importante. A doua: lipsa cea mai mare, după părerea mea, se plasează la dezvoltarea unui *model teoretic explicativ*. Efortul de a găsi, pornind de la relații empirice identificate, modele teoretice explicative este încă la început. Un exemplu. Se găsesc relații nu foarte puternice, dar semnificative, între PIB și satisfacția față de viață. Este clar că relația este mediată de o mulțime de circuite

determinative care urmează a fi explorate teoretic. Ne izbim de problema complexă a nivelului variabilelor: cum asamblezi variabile agregate la nivel individual cu variabile la nivel global. PIB-ul este o variabilă la nivel global, iar satisfacția cu viața este măsurată la nivel individual. În fine, o a treia problemă se referă la surpriza că în societăți foarte diferite apar relații empirice contraintuitive. Societăți cu grade foarte diferite ca nivel economic, dar și ca tip de organizare socială (sunt utilizate și date din societăți capitaliste și socialiste) prezintă niveluri și relații empirice diferite de cele așteptate. Ciclurile social-politice par, de asemenea, să aibă impacturi distincte. Creșterea economică cuplată cu criza social-politică, scăderea optimismului nu cuplează cu creșterea satisfacției față de viață, ci pare chiar diferită. Relațiile empirice par să varieze ele însele contextual. De aici, explorarea efectului contextelor social-economice și politice asupra patternurilor empirice determinative pare să fie o direcție extrem de importantă. Concluzia mea: adesea suntem blocați de costurile mari ale cercetărilor empirice. După ce le realizăm cu mari eforturi ne izbim de deficitul de elaborare a modelelor teoretice suportive pentru modelele explicative empirice. Sunt deci mai urgente dezvoltările de modele teoretice. Deficitul de la acest nivel poate face slab utilizabile datele empirice obținute cu mult efort. Câteva exemple: „satisfacția față de venituri devine în câțiva ani după 1990 cel mai bun predictor al bunăstării subiective, iar satisfacția față de viața de familie are o influență aproape nesemnificativă”. De ce în acei ani și în alți ani mai puțin? De ce familia are (în orice context sau doar în unele?) un efect nesemnificativ? Identificarea unor diferențe empirice interesante: impactul mai accentuat asupra bunăstării subiective al conflictelor structurale (conflictele politice, din organizații, săraci/bogați, tineri/vârstnici) și conflictele numite de autor conjuncturale (conflictele religioase), care au un efect mai redus. De văzut și dacă aceste relații nu variază și ele contextual.

O deschidere foarte interesantă, care merită să fie continuată. În 1984 am găsit că există un anumit efect detectabil empiric al opțiunilor de valoare asupra satisfacției față de viață și calitatea percepută a vieții. Am sugerat că opțiunile de valoare influențează satisfacția cu viața prin cel puțin două circuite: pe de o parte, condițiile și evenimentele pot influența diferit satisfacția față de viață; pe de altă parte, opțiunile de valoare generează stiluri de viață distincte și acestea par să aibă efecte diferite asupra satisfacției față de viață. Sergiu Bălțătescu realizează un pas substanțial înainte, în identificarea unor relații empirice, cât și în dezvoltări teoretice. Se redeschide, astfel, conexiunea dintre sociologie și etică. Dar, evident, este foarte mult de făcut în această direcție.

Este de remarcat și redeschiderea discuției asupra diferenței de impact a mediului social și a caracteristicilor de personalitate. Și aceasta este o direcție de urmat, cartea oferind sugestii importante.

Durkheim a deschis o direcție fundamentală în sociologie: cum se pot conecta comportamente strict individuale, ca sinuciderea, la contextul social și, cu asta, considerarea sinuciderii ca variabilă sociologică. Sergiu Băltătescu își pune ca obiectiv global al cărții să descopere care este relația dintre fericire și societate, să contribuie, cu alte cuvinte, la „construcția socială a fericirii”. Demonstrația este foarte convingătoare, dar și provocatoare: cum poate fi utilizată bunăstarea subiectivă ca indicator social; cum bunăstarea subiectivă poate fi mai bine înțeleasă dacă este pusă într-o perspectivă sociologică și cum, la rândul ei, poate să ne ofere o nouă înțelegere a stării și dinamicii societății.

O carte excelentă, care creează însă obligații pentru autor și cititor. Cred că Sergiu Băltătescu și-a asumat datoria de a găsi posibilități de a crea un spațiu de discuție, antrenând pe colegii interesați. Îi urez succes.

Cătălin Zamfir

Notă la ediția a doua

Lucrarea de față este o ediție revizuită și adăugită a celei publicate în 2009 la Editura Universității din Oradea, care reproducea în mare parte teza mea de doctorat susținută la Universitatea din București în iulie 2007. Între timp, lucruri importante s-au petrecut. Societatea românească și-a început drumul în Uniunea Europeană care nu după multă vreme a fost puternic afectată de cea mai gravă criză economică din ultima jumătate de secol. Pe de altă parte, unii specialiști proeminenți au văzut criza economică drept o oportunitate de a repune analizele bunăstării societății pe alte baze, care să treacă „dincolo de PIB”. Mediul politic european a îmbrățișat cu mult interes această alternativă, astfel încât conceptul de bunăstare subiectivă a ajuns în documentele de politici ale UE. Calitatea vieții a devenit un domeniu de studiu academic și științific aproape la modă atât în Europa cât și în restul lumii. Literatura de specialitate s-a dezvoltat în ritm accelerat și multe din spațiile albe din momentul publicării primei ediții au fost umplute cu studii și analize multidisciplinare.

Drept rezultat, am fost pus în fața dilemei de a publica o carte nouă – pentru care strângeam material încă de la susținerea tezei – sau de a realiza o revizuire temeinică a acestei cărți, care să reflecte noile dezvoltări din societate, din mediul realizatorilor de politici și din literatura de specialitate. Două lucruri m-au dus către decizia de a supune cititorului o a doua ediție a „Fericii...”. Mai întâi, lucrarea a primit premiul Dimitrie Gusti al Academiei Române pentru anul 2009. Al doilea, că profesorul Cătălin Zamfir, întemeietorul și catalizatorul școlii românești de cercetare a calității vieții, mi-a făcut o recenzie foarte amănunțită și chiar laudativă la această carte – ceea ce este o onoare cel puțin la fel de mare.

Așadar am decis că scheletul cărții este bun și că abordarea din ea merită – într-o formă revigorată – să fie făcută mai bine cunoscută publicului. Revizuirea cărții a fost, mărturisesc, un proces destul de anevoios. Am actualizat trecerea în revistă a literaturii de specialitate, umplând unele spații albe lăsate în ediția întâi, continuând temele pe care în unele cazuri doar le schițasem și eliminând referințele la acele contribuții care nu trecuseră proba timpului. Astfel, ediția a doua conține o literatură de specialitate la nivelul anului 2014, într-o formulare ce s-a voit mai suplă și mai elegantă.

Totodată și analizele datelor au fost revăzute. Am integrat studiile ulterioare publicate sau prezentate de mine în ultimii ani. Pe de altă parte, am lucrat la grafice și tabele pentru a le face mai sugestive. Nu în ultimul rând am sintetizat sau chiar eliminat analizele prea tehnice sau redundante – totul pentru a-i oferi cititorului un material mai lizibil și în același timp o perspectivă mai largă asupra structurilor și schimbărilor sociale cu impact

asupra bunăstării subiective în România. Fiecare analiză asupra tendințelor realizată pe baza *Diagnozei calității vieții* a fost refăcută pentru a include și rezultatele valurilor anchetei din 2006 și 2010. Sper din tot sufletul că efortul întreprins de Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române în această privință va continua. Noi valuri de anchetă, cu periodicitate regulată, ar permite unor date extrem de prețioase pentru analiza societății românești postcomuniste să fie valorificate în continuare. Pentru datele *Barometrului de opinie publică*, care din păcate s-a oprit la sfârșitul lui 2007, am oferit actualizări acolo unde am considerat necesar. În fine, analiza de serii de timp a fost îmbogățită cu datele de până în 2014 ale *Eurobarometrului* care, împreună cu *Ancheta europeană asupra calității vieții*, sunt de viitor în cercetarea comparativă a bunăstării subiective în România și Europa.

Sunt doar câțiva pași prin care înaintez într-o mare de teme ce se așteaptă explorate. Trimit la tipar acest volum nu însă fără regrete. Primul este acela că nu am inclus analize mai sofisticate din punct de vedere statistic. Datele disponibile o permit și chiar o merită. Al doilea, că nu am avut timp să prezint mai mult din propria teorie sociologică asupra bunăstării subiective. Toate acestea se vor întâlni într-o nouă carte. Sper, până atunci, ca cititorul interesat să găsească în această ediție un material folositor pentru înțelegere și reflecție.

Autorul

Introducere la prima ediție

Această lucrare își propune să ofere o perspectivă specială asupra tranziției românești, prin prisma unui indicator global de evaluare a vieții individuale – bunăstarea subiectivă. Ea transpune opțiunea valorică a autorului, anume că efectele schimbării sociale se pot măsura luând în considerare evaluarea globală pe care oamenii o fac mediului în care trăiesc și vieții lor în general.

Pe parcursul acestor pagini autorul își va exprima convingerea că fericirea (în termeni științifici contemporani, bunăstarea subiectivă) este unul din indicatorii relevanți pentru măsurarea schimbării sociale. Lucrarea se va centra în jurul argumentelor conform cărora un astfel de indicator are caracteristicile conceptuale și tehnice necesare susținerii acestui scop. Argumentația va fi construită pas cu pas prin clarificări conceptuale (elucidarea structurii) și demersuri empirice (evaluarea validității, fidelității și stabilității măsurilor folosite).

Volumul de față își propune:

1. Să ofere o perspectivă coerentă asupra construcției cultural-istorice a ideii de fericire și viață bună.
2. Să aducă o contribuție la clarificarea bazelor teoretice ale conceptului de bunăstare subiectivă.
3. Să evalueze metodologia măsurării bunăstării subiective și problemele legate de măsurarea acesteia.
4. Să prezinte, să analizeze și să formuleze modalități de integrare a principalelor teorii ale bunăstării subiective.
5. Să evalueze fezabilitatea și utilitatea folosirii indicatorului în analiza schimbării sociale în țările postcomuniste.
6. Să prezinte comparativ bunăstarea subiectivă în România în contextul evoluțiilor acestei variabile în țările europene postcomuniste.
7. Să prezinte comparativ caracteristicile schimbării sociale în România ante și postdecembristă folosind indicatori de bunăstare subiectivă.

Primul capitol este dedicat construcției social-istorice a ideii de fericire și viață bună. El argumentează, în pofida ideii comune care trimite fericirea în domeniul psihologic și privat, că legătura dintre fericire și condițiile sociale pentru o viață bună constituie o preocupare majoră încă din zorii gândirii filosofice. Principalele argumente în această dezbatere sunt oferite încă din perioada clasicismului filosofic grec. Apoi voi urmări evoluția ideilor de fericire și viață bună până în perioada contemporană, concentrându-mă mai ales asupra relației dintre fericire/viață bună și societate. O primă constatare va fi aceea că există o legătură între condițiile

sociale în care se dezvoltă o anumită concepție despre fericire și tipul particular al acelei concepții. Pe de altă parte, modelul paradigmatic dominant (de exemplu individualismul economic) va influența și el concepțiile despre bunăstarea subiectivă. Vom prezenta modul în care grecii, prin Aristotel, au dat definiția cea mai multidimensională a bunăstării. Decăderea polis-ului grec atrage după sine o concepție retractilă a fericirii, privită ca o caracteristică morală fără legătură cu împrejurările exterioare. Marele reviriment se produce odată cu secolul Luminilor, când fericirea capătă un puternic caracter social și este strâns legată de ideea de progres și de optimismul caracteristic epocii. Concomitent, fericirea începe să fie privită într-o perspectivă atomistă și individualistă specifică gândirii epocii, care va atrage criticile primilor sociologi precum Simmel, dar mai ales Durkheim. De asemenea, hedonismul revine în forță sub umbrela utilitarismului, iar viziunea asupra fericirii trece tot mai mult în psihologic. În sfârșit, în cea de-a doua jumătate a secolului XX, odată cu apariția mișcărilor indicatorilor sociali, a psihologiei umaniste și a calității vieții apare premisa – nu pe deplin împlinită – unei conceptualizări multidimensionale și holiste a fericirii.

Capitolul al doilea este dedicat clarificărilor teoretice și conceptuale ale studiului contemporan al fericirii. Voi introduce conceptul de bunăstare subiectivă, care nu este altceva decât traducerea științifică a conceptului de fericire. Voi analiza definițiile acestuia și locul pe care-l are în raport cu conceptele proxime, cu care a fost nu o dată confundat: bunăstare, calitatea subiectivă a vieții, bunăstare psihologică, calitatea vieții. Va rezulta că bunăstarea subiectivă este o construcție științifică realizată prin distilarea conceptelor anterioare, cu care nu trebuie însă confundată. Voi analiza structura conceptului și caracteristicile care dau sens studiului bunăstării subiective: validitatea, stabilitatea și fidelitatea. Capitolul se va încheia cu o secțiune având rolul de a răspunde obiecțiilor formulate în mod frecvent împotriva studiului fericirii ca indicator social.

Capitolul al treilea se va ocupa de evaluarea metodologiei măsurării bunăstării subiective și prezentarea problemelor legate de măsurarea acesteia. Vor fi discutate strategiile de cercetare, fiind prezentate și încercările de construire a strategiilor alternative raportărilor retrospective: metoda utilității momentane și cea a experiențelor de vârf. Vor fi prezentate și principalele strategii de analiză a concepției oamenilor obișnuiți asupra surselor și conținutului fericirii. O parte importantă va fi dedicată strategiilor cantitative de măsurare. Vor fi detaliate instrumentele de măsurare și voi face o analiză a scalelor folosite în măsurarea bunăstării subiective. Un subcapitol important va trata tema compatibilizării scalelor, fiind trecute în revistă un număr important de strategii de transformare a scorurilor scalelor folosite în diferite programe de cercetare. Subcapitolul final va fi dedicat evaluării erorilor în măsurarea bunăstării subiective.

Capitolul al patrulea trece în revistă factorii sociali determinanți ai bunăstării subiective. Abordarea este un răspuns la preponderența abordărilor biologizante sau psihologizante dominante în literatura de specialitate în domeniul fericirii. Pornind de la o analiză teoretică, voi clasifica aceste variabile cu influență asupra bunăstării subiective în patru categorii: poziția individului în societate (variabilele socio-demografice și de status), relațiile sociale, contextul social mai larg și valorile. Vor fi tratate detaliat ipotezele și datele din literatura de specialitate asupra asocierilor dintre variabilele socio-demografice (sex, vârstă, educație, status marital, mediu de rezidență, nivelele venitului) asupra diferitelor măsuri ale bunăstării subiective. Datele din literatura de specialitate indică de asemenea numeroase asocieri dintre diferitele măsuri ale relațiilor sociale și bunăstarea subiectivă. Contextul social mai larg va fi operaționalizat prin mediul economic (bunăstare, sărăcie, inegalitate), mediu politic (încredere în instituții, participare politică, libertate, orientarea ideologică în politicile sociale), calitatea socialului (încredere interpersonală, percepția coeziunii și a conflictelor sociale, justiție socială) și stările de spirit publice (evaluarea trecutului, optimism). În sfârșit, am să trec în revistă influența asupra bunăstării subiective exercitate de valorile personale și sociale (valori generale, valori asociate cu modernizarea, religioase, individualismul). În fiecare caz voi prezenta conceptualizări din literatura de specialitate, rezultate existente, cu aplicare la cazul țărilor în tranziție și direcții de explorare a acestor relații încă insuficient discutate.

Capitolul cinci va fi dedicat teoriilor explicative ale variației bunăstării subiective. Încă de la început se vor clarifica distincțiile între explicațiile variației intrapersonale (intertemporale) și interpersonale, ca și între variațiile intrasociale și intersociale ale bunăstării subiective. Teoriile vor fi analizate și în funcție de caracterul lor de generalitate. Voi prezenta teoriile cu cea mai mare generalitate (cu caracter paradigmatic): teoria împlinirii nevoilor, teoria comparației sociale și teoria culturii. Validitatea acestor teorii va fi discutată în contextul relației lor cu ipotezele cu grad mic sau redus de generalitate. Vor fi trecute în revistă cercetările din literatura de specialitate de natură să susțină sau să infirme aceste ipoteze. Partea finală va fi dedicată prezentării premiselor teoretice pentru elaborarea unei teorii sociologice a bunăstării subiective.

Capitolul al șaselea va fi dedicat aplicării acestor concepte la studiul bunăstării subiective în tranziția postcomunistă. Voi arunca o privire asupra modului cum se aplică aceste concepte în contextul social al trecerii la statul de drept și la economia capitalistă. Pentru aceasta voi prezenta un studiu comparativ asupra bunăstării subiective în țările postcomuniste noi membre sau aderente la Uniunea Europeană. Nivelurile medii din aceste societăți vor fi comparate cu cele ale celorlalte țări ale UE, ca și cu cele ale dezvoltării unor

indicatori economici precum PIB-ul. Am realizat clustere de țări în scopul sintetizării tendințelor recente și anticipării dezvoltărilor viitoare. În sfârșit, voi prezenta o cercetare asupra nivelurilor comparative ale calității subiective a vieții înainte și după schimbarea de sistem în câteva țări în care există date în această privință. O atenție specială va fi acordată studiului comparativ al calității subiective înainte și în timpul tranziției românești, comparând date de anchetă culese în 1979 cu cele obținute la mai multe momente de timp după 1989.

Capitolul al șaptelea este destinat pregătirii metodologice a analizelor asupra bunăstării subiective în România postdecembristă. Vor fi prezentate, omogenizate și folosite mai multe serii de date, cele mai importante fiind cele ale Diagnozei Calității Vieții (1990-2010) realizată de Institutul de Cercetare a Calității Vieții și Barometrului de Opinie Publică (1994-2005) realizat de Fundația pentru o Societate Deschisă. Voi face analize comparative ale stabilității măsurilor folosite.

Capitolul al optulea va fi dedicat analizei bunăstării subiective în tranziția românească. Voi discuta comparativ trendurile generale și cele pe categorii socio-demografice, precum și determinanții sociali ai bunăstării subiective la diferite momente de timp în tranziție: poziția în societate, relațiile sociale, variabilele contextului social și valorile. Apoi voi analiza separat contribuția diverselor variabile de evaluare și bunăstare sectorială la variația variabilelor de bunăstare subiectivă. Un model suplimentar va implica gruparea, pe baze conceptuale și empirice, a indicatorilor de bunăstare subiectivă, elaborarea a patru indici compoziți reprezentând tot atâtea mari domenii ale calității percepute a vieții, analiza comparativă a trendurilor pe principalele domenii și a ponderii lor în explicarea variației bunăstării subiective.

Ultimul capitol este dedicat concluziilor. Vor fi sintetizate descoperirile din această lucrare privind variația socio-istorică a bunăstării subiective, metodologia de cercetare a acesteia în contextul tranziției și variația bunăstării subiective și vor fi formulate recomandări concrete privind folosirea bunăstării subiective ca indicator social pentru evaluarea schimbării sociale în România și a evoluției societăților postcomuniste în general.

* * *

Lucrarea pe care o prezint publicului este rezultatul stăruinței cu care autorul a încercat să urmărească dinamica tuturor acestor domenii și a răbdării cu care profesorii săi l-au îndrumat pe această cale. Aș dori să aduc pe această cale mulțumiri profesorului Ioan Mărginean, care mi-a coordonat teza de doctorat cu același titlu, susținută la Universitatea din București, cu care am discutat încă din studenție proiectul meu de analiză sociologică a fericirii. Cu profesorul Cătălin Zamfir am avut lungi și fecunde discuții,

sugerându-mi elemente pentru construirea modelului. Discuții foarte interesante am avut și cu profesorul Ruut Veenhoven, pe parcursul șederii mele la Universitatea Erasmus din Rotterdam, care mi-a și făcut comentarii asupra unor capitole din carte. De comentarii pertinente am beneficiat pe parcursul elaborării lucrării și din partea mai multor colegi din România și din lume, iar în final din partea referenților tezei de doctorat, profesorii Cătălin Zamfir, Floare Chipea și Ana Bălașa. Alți colegi mi-au pus la dispoziție datele lor de anchetă sau m-au sprijinit inserându-mi întrebări în anchetele pe care le coordonau. Cu multă sollicitudine, profesorul Gheorghe Șișeștean a avut răbdarea să citească tot manuscrisul cărții și să îmi facă sugestii de îmbunătățire a acestuia.

Dar toate astea nu ar fi fost posibile fără sprijinul răbdător al soției, prietenei și colaboratoarei mele Daniela, care de altfel mi-a citit și corectat manuscrisul lucrării. Ei și micuței noastre Ruxandra le sunt recunoscător pentru modul cum m-au înțeles când sacrificam din timpul petrecut cu familia pentru a elabora această lucrare.

Autorul